

039 Le Home - La Rue - La Cité

Vooraf

In januari 1927 verschijnen - bijna gelijktijdig - een Nederlandse en een Franse tekst van Mondriaan. De teksten verschijnen niet alleen tegelijk, ook de titels zijn bijna gelijk: *Le Home - La Rue - La Cité* en *Neoplasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*.

Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad verschijnt in eerste nummer (januari 1927) van het tijdschrift *Internationale Revue i10*¹.

Le Home - La Rue - La Cité verschijnt in het laatste nummer van *Vouloir*², een tijdschrift met als ondertitel: 'Revue mensuelle d'esthétique Néo-Plastique'. Dit nummer van *Vouloir* heeft als thema 'Ambiance'³ en Mondriaans artikel *Le Home - La Rue - La Cité* past daar goed bij, omdat Mondriaan schrijft over de invloed van de gebouwde omgeving op het welzijn van de mens.

Bron

Er is één bron bekend van de tekst *Le Home - La Rue - La Cité*, namelijk de publicatie in het januarinummer van het tijdschrift *Vouloir*⁴.

Aangezien het oorspronkelijke manuscript ontbreekt, kunnen we niet nagaan of de tekst van Mondriaan redactionele wijzigingen heeft ondergaan. We kwalificeren deze bron als 'geautoriseerd, maar met twijfel over de redactie'.

Een gepubliceerde tekst beschouwen als voltooid.

Le Home - La Rue - La Cité vormt een zogenoemde dubbele presentatie met [038] *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*.

Basistekst en leestekst

De basis voor de hier gepresenteerde leestekst is de publicatie in het tijdschrift *Vouloir*.

De door Mondriaan ontdekte drukfout - in de eerste kolom zijn regel 15 en 16 verwisseld - is in de leestekst aangegeven en gecorrigeerd.

Titel

De leestekst heeft de titel van de publicatie in het tijdschrift *Vouloir: Le Home - La Rue - La Cité*.

Opmerkelijk is dat in tegenstelling tot de Nederlandse versie (*Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*), het woord 'Neo-Plasticisme' niet voorkomt in de titel van de Franse versie (*Le Home - La Rue - La Cité*).

Datering en ondertekening

De tekst is gedateerd en ondertekend in de publicatie: 'Paris -1926 P. Mondrian'.

Een brief aan Bob Oud⁵ (20 december 1926) doet vermoeden dat Mondriaan in 'december 1926' de laatste hand heeft gelegd aan *Le Home - La Rue - La Cité*: 'Ik heb er veel [schilderijen] tegelijk onderhanden omdat ze telkens een tijdje moeten drogen en dan daartusschen in maakte ik [...] mijn opstellen voor Vouloir.'⁶ Door de inhoud en datering van deze brief concluderen we dat de datering van de leestekst is: december 1926⁷.

De tekst is niet ondertekend, maar in de publicatie staat boven de titel: 'P. Mondrian'.

Ontstaan en publicatie

Mondriaan werkt van mei tot december 1926 tegelijkertijd aan een Nederlandse (*Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*) en een Franse versie (*Le Home - La Rue - La Cité*) van dezelfde tekst. Uit de

¹ Zie tekst 038.

² *Vouloir* was het blad van een avant-gardistische beweging in Lille, met als voorman de schilder Félix del Marle. De ondertitel van *Vouloir* was: 'Organe constructif de littérature et d'art moderne'. Het eerste nummer verschijnt in januari 1924; totaal verschijnen 26 nummers tussen 1924 en 1927.

³ Digital Appendix: Supplements 039 - Frontpage *Vouloir* 'Ambiance'.

⁴ *Vouloir*, no. 25, januari 1927: n.p.

⁵ J.J.P. (Bob) Oud (1890-1963), Nederlands architect. Vindplaats brieven aan Oud: RKD-MCP – 63.

⁶ Mondriaan bedoelt met 'opstellen': [040] *Principes généraux du neo-plasticisme* en [039] *Le Home - La Rue - La Cité*.

⁷ Mondriaan woont in december 1926 in Parijs, 26 Rue du Départ.

publicaties valt niet te concluderen of hij eerst de Nederlandse tekst heeft gemaakt en daarna vertaald in het Frans of omgekeerd.

In mei 1926 is voor de eerste keer sprake van een artikel voor *Vouloir*. In een brief (9 mei 1926) aan de redacteur van *Vouloir* - Félix del Marle⁸ - schrijft de schilder: 'Je veux bien faire un petit article au sujet indiqué pour Vouloir, vers le mois d'août et je suis sensible à votre appréciation de mes idées.' Met 'un petit article' bedoelt Mondriaan waarschijnlijk [040] *Principes généraux du neo-plasticisme*⁹. In een volgende brief (7 juli 1926) heeft hij het over een ander artikel dat 'un peu plus long que l'autre' is en bedoelt hij naar alle waarschijnlijkheid [039] *Le Home - La Rue - La Cité*: 'J'ai presque terminé l'article. C'est un peu plus long que l'autre et j'en veux encore travailler. Je vous demande donc de vouloir bien attendre une quinzaine de jours. [...] Je vous préviendrai encore quand mon article sera fini et j'espère avoir le plaisir de vous voir chez moi pour en causer.'

Maar in september 1926¹⁰ blijkt het artikel nog steeds niet af: 'L'article est devenu un peu long, vous verrez si c'est nécessaire de le placer dans deux numéros. Je peux vous l'envoyer la semaine prochaine.'

'La semaine prochaine' wordt drie maanden: december 1926¹¹. Op een briefkaart schrijft Mondriaan aan Félix dat het artikel eindelijk klaar is: 'Cher Monsieur et Ami, j'ai l'article enfin terminé mais en ayant tant de correspondance urgente à faire ça durera encore quelques jours avant que je l'aie écrit au net.' Op 16 december 1926 stuurt de schilder dan eindelijk *Le Home - La Rue - La Cité* naar de redacteur, met het verzoek of deze het Frans wil corrigeren: 'J'attends avec impatience l'article corrigé et franchisé!'

Ondertussen laat hij zijn vriend Bob Oud weten dat hij heel druk aan het schilderen en schrijven is (20 december 1926): 'Ik heb er veel tegelijk onderhanden omdat ze telkens een tijdje moeten drogen en dan daartusschen in maakte ik dan b.v. die maquette, mijn opstellen voor Vouloir, Cahiers d'Art en 't Hollandsche blad.' Met 'die maquette' bedoelt Mondriaan waarschijnlijk de maquette voor het decor van het toneelstuk van Michel Seuphor: 'L'Éphémère est éternel'¹². Met met mijn opstel voor 't Hollandsche blad (*i10*) bedoelt hij [038] *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad*, en met mijn opstel voor 'Cahiers d'Art' [037] *L'expression plastique nouvelle dans la peinture*.

Mondriaan is niet tevreden met de ondertitel van *Vouloir*. Félix del Marle heeft aan 'No. 24' (december 1926) toegevoegd: 'Revue mensuelle d'esthétique Néo-plastique.' Mondriaan reageert verbaasd (7 januari 1927): 'Je vois dans No. 24 de Vouloir. Cela me flatte parce que c'est moi qui trouva le nome néo-plasticisme, mais ne sera-t-il pas mieux de mettre 'd'esthétique nouvelle' p. exc., parce qu'il sera difficile de suivre tout à fait les idées néo-plasticiennes, surtout en littérature! Pour une revue il est mieux, je crois, de ne pas se limiter trop!' De redacteur heeft Mondriaans suggestie niet opgevolgd; ook het nummer waarin *Le Home - La Rue - La Cité* verschijnt ('No. 25') heeft de ondertitel 'Revue mensuelle d'Esthétique Néo-plastique'.

Mondriaan heeft een drukfout ontdekt in de publicatie van *Le Home - La Rue - La Cité* en op 17 februari 1927 schrijft hij aan Del Marle: 'C'est dommage qu'il y ait des erreurs d'imprimerie dans mon article tels que à la 15e ligne d'en haut page I. etc.' De 15e en de 16e regel van de eerste kolom op de eerste bladzijde van het artikel zijn door de zetter omgewisseld¹³.

Afbeeldingen

Bij de publicatie van *Le Home - La Rue - La Cité* zijn drie afbeeldingen afgedrukt:

1. 'P. Mondrian. I. - Plan développé. Projet d'une chambre exécutée pour Madame B..., à Dresden.'¹⁴ Il est à noter que la photographie donne une idée imparfaite de la valeur des couleurs et que d'autre part l'architecture de la chambre est d'une époque ancienne.'
2. 'P. Mondrian. II. - Perspective géométrique. Salon de Madame B..., à Dresden.'¹⁵
3. 'P. Mondrian. III. - Perspective géométrique. Salon de Madame B..., à Dresden.'¹⁶

⁸ Félix del Marle (1889-1952), Frans kunstenaar. Vindplaats brieven aan Del Marle: RKD-MCP – 23.

⁹ Tekst 040.

¹⁰ Ongedateerde brief aan Del Marle, maar volgens Bois 'septembre 1926?' (Y.-A. Bois. 'Mondrian en France'. In: *Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art Français*, (maart 1981): 293.)

¹¹ Idem.

¹² CRII: 326-327, B178.

Michel Seuphor (pseud. van Fernand Berckelaers) (1901- 1999), Belgisch/Frans kunstenaar, biograaf van Mondriaan.

¹³ Y.-A. Bois, 'Mondrian en France'. In: *Bulletin de la Société de l'Histoire de l'Art Français* (maart 1981): 297 (noot 27).

¹⁴ CRII: 320, B167.1 Exploded Box Plan, 1926.

¹⁵ CRII: 320, B167.3 Axonometric View with Ceiling, Bookcase and Cabinet, 1926.

Vermelde personen

In *Le Home - La Rue - La Cité* citeert Mondriaan tweemaal Filippo Marinetti¹⁷.

De eerste keer neemt Mondriaan een aantal zinnen over uit een artikel van Marinetti: ‘Vive l’Inégalité. Augmentez les Inégalités humaines. Déchaînez, partout et exaspérez, l’originalité individuelle’. Deze tekst staat in Marinetti’s artikel ‘L’Inégalité’ in het tijdschrift *Noi*¹⁸. Dit nummer van *Noi* - samen met twee andere - kreeg Mondriaan begin 1924 toegezonden¹⁹. Mondriaan heeft dit citaat ook gebruikt in zijn tekst [026] *A bas l’harmonie traditionnelle*.

De tweede keer haalt Mondriaan een aantal zinnen aan uit Marinetti’s boek *Les Mots en liberté futuristes*²⁰. Eén van de weinige boeken die Mondriaan tot aan zijn dood bewaarde. Overigens schreef Marinetti een opdracht in Mondriaans exemplaar²¹.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er *Le Home - La Rue - La Cité* besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaanwoorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het ‘Sleutelwoordenregister’²². De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *abstraire, beauté pure, dénaturalisation, dualité d’opposition, esprit nouveau, équilibre constant, équivalence des moyens plastiques, expression lyrique, expression plastique exacte de l’équilibre cosmique, expression plastique pure, expression pure abstraite, moyen plastique, Néo-Plasticisme, opposition équilibrée, opposition annihilante, position perpendiculaire, rapports de proportion, rapport de position, rapports purs, universel, (l’)universel*.

Overige opmerkingen

Hoewel *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* en *Le Home - La Rue - La Cité* - wat de tekst betreft - elkaar op de voet volgen, zijn er een opmerkelijke verschil.

Het verschil heeft te maken met het aantal Neoplastische wetten dat in beide teksten wordt genoemd. De Nederlandse tekst telt **6** Neoplastische wetten (‘Ziehier zes neo-plastische wetten’) en het Franse artikel **5** (‘Voilà cinq lois néo-plasticiennes.’) De laatste ‘Nederlandse’ wet: ‘Natuurlijke herhaling (de symmetrie) moet uitgesloten worden.’, komt niet voor in het Franse artikel²³.

Opmerkelijk is de Italiaanse vertaling in *Tutti gli scritti*²⁴. Deze vertaling geeft **6** Neoplastische wetten volgens de Nederlandse versie. Vermoedelijk is de vertaling toch vanaf *Le Home - La Rue - La Cité* gemaakt, getuige de titel *Casa - strada - città*. Hoe de zesde wet in de tekst komt, laat de vertaler ons niet weten.

Overigens worden in *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* twee wetten voor architectuur genoemd, in de Franse tekst drie. Maar bij nadere beschouwing blijkt de derde wet ook in de Nederlandse tekst te staan, alleen ontbreekt in de publicatie het cijfer ‘3’ voor de derde wet.

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

Op 22 mei 1926 schrijft Mondriaan aan Oud dat hij plannen heeft voor een artikel in het blad van Müller en op 20 december 1926 laat hij Oud weten, dat hij ‘opstellen maakte voor Vouloir, Cahiers d’Art en ’t Hollandsche blad.’ Op grond van deze gegevens heeft hij waarschijnlijk - met tussenpozen - van mei tot december 1926 gewerkt aan de tekst *Neo-Plasticisme. De Woning - De Straat - De Stad* en aan de vertaling ervan *Le Home - La Rue - La Cité*. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1926 vijftien schilderijen vervaardigd: B167-B181²⁵. Hij zal tijdens de periode van het schrijven aan *Le Home - La Rue - La Cité* met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

¹⁶ CRII: 320, B167.2 Axonometric View with Floor, Bed, and Table, 1926.

¹⁷ Filippo Tomasso Marinetti (1876-1944), oprichter en voorman van het Italiaans Futurisme.

¹⁸ *Noi*, Anno I Serie II no. 5, augustus 1923: 1-2.

¹⁹ Zie toelichting tekst 026.

²⁰ F. T. Marinetti *Les Mots en liberté futuristes*. Milan, 1919; de aangehaalde tekst is niet achterhaald.

²¹ Holtzman Deposit: Box 4, Personal Documents.

²² Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

²³ Overigens noemt Mondriaan in 040 [*Principes généraux du Néo-Plasticisme*] zes Neo-plastische wetten.

²⁴ H. Holtzman (ed.). *Piet Mondrian. Tutti gli scritti*. Milano, 1975: 229-236.

²⁵ CRII: 320-328.